

Bir siyasî ilimler yayın organı olarak Dergimiz, Türkiye'deki Siyasî İktidarın tekevvün ve tecelli ediş olaylarını takip etmektedir. Şimdiye kadar, bunu müstakil makaleler halinde yapmakta idi. Bundan sonra siyasî iktidarın, Türk sosyetesinde meydana geliş, şekilleniş, icra ediliş tarzı ile kontrolü ve yenilenmesi olaylarına taallük eden bütün oluşları, yukarıki serlevha altında sadece ilmi açıdan telhis ederek teemmül, tefekkür ve mülâhazadan geçirmeğe başlayacaktır. Burada, önce «İktidar Vakıası» na parlâmento, hükûmet, partiler faaliyetleri şekil ve mahiyetinde taallük eden olaylar bir akademik çalışmanın metodları ile incelenecek; ayrıca siyasî iktidarın dış münasebetler ile ekonomik ve malî münasebetler alanında, yukarıki şekil ve mahiyetler içerisinde, tecelli eden oluşları da, aynı ilmî tefekkür, teemmül ve mülâhazalardan geçirilecektir.

SİYASETTE «FAALLİK» İLE «İLMİLİK» İ AYIRMA FAALİYETLERİ

Prof. Bahri SAVCI

6435 sayılı kanun, hükümete, memur statüsü içinde âmme hizmeti gören görevlileri «görülen lüzum üzerine» bakanlık emrine alma yetkisini tanımıştır. Burada, «lüzumu takdir» sadece hükümete aittir. Hükûmetin bu takdir yetkisi, o kadar mutlaktır ki; bu takdirden dolayı, bir idarî ve kazaî kontrol dahi bahis konusu edilemez.

İdarenin, böyle bir takdire dayanarak yaptığı tasarruflarının şumulü de gayet geniştir : memur statüsü içinde kalan bütün âmme hizmeti görevlileri ve tâyin, terfi ve işten uzaklaştırılmaları, özel kanunu ile teminat altına alınmış muhtar üniversite mensupları, bu kanunun uygulanma süjeleri arasına girmiştir.

Fakat, tatbikatta, hükümetin, bu kanunu, üniversite mensuplarına alel'itlak uygulamıyacağı, ancak, «faal siyaset» yapanlara uygulayacağı, uygulayabileceği yolunda bir kanı, bir içtihat açılmıştır. Bu içtihat, kanunun mucib sebeplerine ve hükümeti ilzam edici olarak ortaya çıkan

türlü beyanlara dayanıyor. Her hal ve kârda, bu nokta kanunun uygulanmasının tecezzî kabul etmez şartı olarak kendini empoze etmiştir.

Fakat, «faal siyaset» in ne olduğu, sınırının nerede başladığı bilmukabele «ilmî siyaset» alanının neden ibaret olduğu konusunda bir müşterek anlayış ortaya çıkamıyor. Oysa ki, buna lüzum var.

Bu lüzumu anlamak için, ortaya çıkan bir olay dolayısıyla ileri sürülen görüşleri bir muhakemeden geçirmek yeter. Aşağı satırlarda siyasî iktidarın hükümetin tasarrufları yolu ile icrasının bu konuda gösterdiği bir son gelişmeyi hikâye ve tahlil ederek, kendi görüşümüzü tesbite uğraşırken bu lüzumu da ifade etmiş olacağız. ö

İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörünün 2.1.1958 tarihinde bir demeci yayınlanmıştır. Bu, bir ankete cevaptır. Anket; Meclis İç Tüzüğünde yapılan tâdiller sonucu, bu iç tüzüğün Meclis dışı bir faaliyet alanı olan basın hürriyetini, bir basın kanunu gibi mutaiyet taşıyarak tahdid edip edemeyeceğini araştırmaktadır.

Anayasa profesörü iç - tüzüğün hukukî mahiyetini açıklıyarak, bu hususa menfi cevap vermektedir: (Filhakika ona göre, iç - tüzük; münhasıran meclisin iç kuruluşuna ve çalışmalarına uygulanacak kaideler bütünüdür. Meclis dışındaki şahıs ve müesseselere şamil, onların hak ve hürriyetlerine müessir değildir; bu sebeple, ancak bir kanunda yer alması mümkün kaideleri de ihtiva edemez. Bu itibarla da - son tâdiller ile - Meclis iç - tüzüğüne sokulan ve basın hürriyetini kayıtlayan hükümler, anayasanın 20, 68, 77 inci maddelerine aykırıdır. Anayasanın bu hükümleri; günlük politika taktiklerine en iyi niyetli mülâhazalara feda edilemez). (2.1.1958 tarihli Cumhuriyet Gazetesi)

Hükümet, bu beyanatta, hem sakatlık, hem de politik maksat görmüştür.

I — *Sakatlık şuradadır*: Tüzük tadilâtı ile Anayasanın harfiyyen zabıt tutulmasını âmir 20 inci maddesine aykırılık getirilmemiştir: Çünkü tüzüğün 147 inci maddesi bu yolda zabıt tutulup ve bunun yayınlanacağını teyid etmektedir. Ancak, mücerret mahiyeti itibarile suç teşkil eden sözlerle, adlî mercilerce neşri men olunan hususat, sair neşir vasıtaları ile yayınlanamayacaktır. Maddeye yeni eklenen bu hüküm, yeni bir memnuiyet getirmemektir. Bu memnuiyet, zaten vardır. Maddeye eklenen bu hüküm; ancak, maddedeki ilân mecburiyetinin, buraya kadar şamil ol-

mayacağını tasrih için konmuştur. Yani, zaten mer'î olan yasak hükümleri ve mahkeme kararları mahfuz tutulmuştur.

II — *Politik maksada gelince*: Hükümete göre profesör, umumî efkâr karşısında Meclis tasarruflarının kıymet ve müessiriyetini zaafa uğratmak istemektedir. O, basını, Meclise, dışardan müessir olacak bir mürakabe vasıtası olarak gösteriyor. Her türlü millî mürakabe Mecliste temerküz ettiğine göre, basına böyle bir yer vermek basına bir rüşveti kelâmdır. Profesör ortada, hukuk prensiplerine, millî menfaatlara aykırı bir gidiş varmış gibi gösteriyor; sonra, millî menfaatların takdir ve müdafaa-sının bir şahıs veya siyasî teşekkülün inhisarında kaldığını göstermek istiyor. Bu; Meclisin, mümessillik sıfatı ile ehaiz olduğu hâkimiyet kudretini küçümseyerek ve Meclis tasarruflarını günü - gününe münakaşa etmek suretile gündelik siyaset mücadelelerine girmedi. Binaenaleyh, kanundaki müeyyidenin harekete geçirilmesi gerekir. (6.1.1958 Cumhuriyet Gazetesi. T. İleri).

Netekim, profesörün 6435 sayılı kanuna göre - Senatonun menfi mü-talâasına rağmen - faal politika yaptığı sebebi ile bakanlık emrine alınmasına lüzum görülmüştür.

İdarenin bu kararı, önce basında bir yankı uyandırmıştır. Bazı siyaset adamları ile bazı üniversite mensupları, bu kararı, akademik hürriyetler ve hukukî muhteva bakımlarından tahlil ve tenkide tâbi tutmuşlardır.

I — Akademik Hürriyetler Bakımından :

a) Bu olay; son iç - tüzük tâdili keyfiyetini, anayasa hukuku bakımından tahlil ve umumî efkâra bu husustaki fikirleri söylemekten ibarettir. Bu; günlük politika yapmak değildir; ilmin ne dediğini bildirmektir.

b) İlmin, - asıl anlamda - siyasete tesiri vardır. Bu tesir sayesinde siyaset, ilmin dinamik bir şekilde aksiyon halinde tezahürü olur. İlmin bu fonksiyonunu görebilmesi için, olayları değerlendirme hürriyetine sahip olması gerekir. Netekim, bütün dünya üniversite profesörleri, siyasî ve idarî olaylar karşısında, bir değerlendirme teşkil eden ilmî kanaatlarını belirtebilirler. Netekim, bizim Üniversiteler Kanunumuza göre de bu olay; profesörün, kendi uzmanlığı içinde kalan bir konuda, halk efkârını aydınlatıcı beyanda bulunma vazifesini yerine getirmeden ibaret sayılmak gerekir. (İnönü : 3.2.1958; Prof. S. S. Onar, Doç. İ. Giritli, Prof. T. Feyzioğlu, Prof. R. Sarıca, 4 ve 5.2.1958 tarihli gazeteler).

II — Hukuki Muhteva Bakımından :

I — Bu tasarruf 6435 sayılı kanuna aykırılığı dolayısıyla sakattır. Gerçekten, bu tasarrufa mesned, 6435 sayılı kanun ise, sakatlık şuradan gelir:

a — Kanunun maksadı dışına çıkılma dolayısı ile.

6435 sayılı tasfiye kanunu, Meclis zabıtlarına ve gerekçelerine göre, ancak, âciz ve ehliyetsiz memurların tecziyesine dairdir. Bu profesöre ise; âcizlik ve ehliyetsizlik isnadı mümkün değildir. Ona, ancak, «siyasîlik» isnad edilmiştir. O halde; aslında âcizliği ve ehliyetsizliği derpiş eden bir kanunun, şimdi, siyasîlik sebebi ile tatbikini teşkil eden bu tasarruf; salâhiyet, şekil, esas, maksat bakımlarından* mevzuata aykırıdır.

b — Yetkiyi aşma dolayısıyla :

Filhakika, 6435 sayılı kanun, bakana bir öğretim üyesini bakanlık emrine alma yetkisini tanıyor. Fakat bu yetki ancak üniversiteler Kanununun gösterdiği hallerin dışında kalan bir fiil dolayısıyla uygulanabilir. Üniversiteler Kanunu içinde kalan hususlarda, bakan değil, senato yetkilidir. Oysa ki, bakan bu olayda, Üniversiteler Kanununun gösterdiği hallerin içine giren - bu itibarla da, ancak senato'nun yetkili olduğu - bir hususta, hem Üniversite Kanununu, hem 6435 sayılı kanuna açık bir yetki vermediği halde - bir yetki aşması yaparak bir tasarrufta bulunmuştur. Binaenaleyh bu tasarruf sakattır.

2 — Bu tasarruf, Üniversiteler kanununa aykırılığı dolayısıyla sakattır: Bu tasarrufa mesned Üniversiteler Kanunu ise, sakatlık şuradan gelir.

Filhakika Üniversiteler Kanunu disiplin mevadı olarak bazı hususları saymıştır. Bunların arasında 3 üncü maddenin e bendinin cevaz vermediği «siyasî» yayın ve beyanlar da vardır.

Fakat, bütün bu disiplin mevadında, münhasıran senato yetkilidir.

(Prof. S. S. Onar, Doç. İ. Giritli, Avukat Y. Tuna: 4.2.1958 tarihli ve daha sonraki tarihli gazeteler).

Bu tahlil ve tenkitler devam ederken, Millî Eğitim Bakanı, Vekâlet emrine almanın, hükümete tanınmış bir hak ve salâhiyet olduğunu; bu salâhiyetin, profesörler de dahil bütün devlet memurları hakkında uygulanacağını; kanun koyucunun memleketin idaresinde âmme ve şâmil olarak, vekâlet emrine alma müessesesini, hükümete verilmesi zarurî bir yetki olarak kabul ettiğini söyledikten sonra, adetâ, üniversite mensuplarına disiplin cezası olarak tatbik edilecek müeyyideler hususunda ancak senato'nun yetkili olduğunu ileri süren teze karşılık, (bak, yukarda madde 2.). Üniversiteler Kanununun da, muayyen bir maddesi ile, üniversite-

te profesörleri ve mensuplarının da, lüzumu halinde, vekilin takdiri ile, vekâlet emrine alınması salâhiyetini tanıdığı tezini ileri sürmüştür. Bakan'a göre, mesele; diğer bir çok misalleri arasında bir üniversite mensubu hakkında da bir kanunî emrin tatbikinden başka bir şey değildir (4.2.1958 tarihli gazeteler). Ayrıca, hükümet bu hususta haiz olduğu yetkiyi de; sebep, illet, kanun nizam olmadan, bunlara istinad etmeden, vicdanî kanaat ve hukukî kanaatleri objektif olarak tesis etmeden kullanma eğiliminde olmadığını da belirtmiştir. Millî Eğitim Bakanı 26.2.1958 tarihinde Meclisteki beyanatı).

Buraya kadar yapılan açıklamadan anlaşılıyor ki : İdare, bir profesör hakkında müeyyide uygulamıştır. Bu müeyyideyi ihtiva eden tasarrufun mesnedi, profesörün «faal politika» yaptığı inancı; kaynağı da, bu gibi faaliyetleri yasaklayan ve cezalandıran Üniversiteler Kanunu ile profesörleri dahi bakanlık emrine alma müessesesini tahkim eden 6435 sayılı kanundur.

Buna karşılık faal politikanın akademik hürriyetleri hüsufa uğratmaması bu olaya bir müeyyide uygulanacaksa; bunun Üniversiteler Kanunundan alınması ve yetkili organın da o kanuna göre tesbit edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu tasarruf; akademik hürriyetler açısından ve hukukî muhteva bakımından tahlil ve tenkid edilirken, muhalefet partileri, meseleyi Meclis'e getirmişlerdir (4.4.1958). Mecliste yapılan tartışmalar, tasarrufun mesnedi ile kaynağı hususunda esas itibarile yeni deliller getirmemiştir. Ancak; akademik hürriyetlerin mahfuziyeti hususunda, 1953 deki Millî Eğitim Bakanının beyanları şahit olarak gösterilmiş; buna karşılık hükümet de, tasarrufun mesnedi olarak ileri sürdüğü «siyasîlik» üzerinde ısrar etmiştir. Hükümet, burada «siyasîlik» deyimini biraz daha açıklamıştır : «objektif ilmî mutalar dışında günlük politika meselelerine... karışmak.» Günlük politika meselelerine karışmış olup olmamanın tesbitine yarayacak ölçü de - Bakanın beyanlarından çıkarabildiğimize göre -

a — *Kanunun*; Siyasî partilerin o sırada üzerinde durup bir-birleri ile çatıştıkları hâdiselere taallük etmesi,

b — *Mütalâaların*; Siyasî teşekküllerin veya siyaset adamlarının temas ettikleri, ileri sürdükleri mütalâaları cinsinden, nevinden olması ve aynı uslûbu teşkil etmesi,

c — *Maksadın* : Objektif olarak halkı tenvir teşkil etmemesidir. (Bunu da, profesörün kullandığı metoda ve ötedenberi demokrasi pren-

siplerini telkin, milletlerin siyasî haklarını tahlil ve teşrih eden eserler yapıp yapmamış olduğuna bakarak tesbit etmek mümkün olacaktır.)

Bu tartışmaların yapıldığı sıralarda, hükûmet, bakanlık emrine alma tedbirini yerine getirmeğe haklı olduğu tezini savunurken, bunun ihtiyatî tedbir mahiyetine de temas etmiştir. Netekim bir müddet sonra bu ihtiyati tedbire devama lüzum olmadığını da takdir ederek, kendi tasarrufunu geri almıştır.

Bu tartışmalar, bu meseleye, onu akademik yönden çözüme imkânı vermemişse de, çözüm yollarını araştırma zarureti ortaya çıkarmıştır.

Hükûmet, «günlük politika meselelerine karışma» anlamında anladığı «faal politika» alanını da a) konu, b) mütalâa tarzı, c) maksat bakımlarından ortaya koyduğu ölçülerle çizmek istiyor ve bu alanın Üniversite mensuplarına yasak olduğunu; bu alana gireceklerin 6435 sayılı kanun vasıtası ile, Üniversiteler Kanununun derpiş ettiği müeyyideye çarptırılacağını ifade etmek istiyor.

Bu teze karşılık :

a) Üniversiteler Kanununun derpiş ettiği bir disiplin cezası (siyasî yazı ve beyandan ötürü meslekten çıkarma) - başka bir kanuna - (6435 sayılı kanuna -) dayanarak, başka bir organ tarafından (- Millî Eğitim Bakanı - değil, bizzat Üniversiteler kanununun o cezayı vermede yetkili kıldığı organ tarafından) verilmelidir.

b) Böyle yapmayıp da, 6435 sayılı kanunu, «siyasîlik olayına tatbik etmek, bu kanunun uygulama alanını genişletmek olur ;
denmektedir.

O halde, anlaşmazlık, olduğu gibi ortada durmaktadır. Anlaşmazlığı çözümenin en radikal yolu, 6435 sayılı kanunun ıslahına müteveccih yeni bir teşrie gitmektir. Bu yeni teşri meydana gelinceye kadar «6435 sayılı kanun ; Üniversiteler Kanununun üniversite organlarına tanıdığı yetkiye ilâve olarak, idareye de, «faal politika» olayına, üniversiteler kanununun derpiş ettiği müeyyideyi uygulama yetkisini vermiştir» şeklindeki bir içtihat kendini muta kılacaktır.

Eğer bu içtihat kendini gerçekten muta kılacaksa ; onun karşısında da ; akademik hürriyetleri ve akademik mesleği icra hakkını gözönünde tutarak «faal politika» alanını, hükûmetin şimdiki tezinden daha açık olarak çizmek ; ancak, o alana giren faaliyeti tecziye etmek; onun dışında da, akademik hürriyet ve mesleği icra hakkını mahfuz tutacak bir başka içtihada varmak gerekir.

«Faal politika» alanını gösterecek ve onu «ilmî siyaset» ten ayıracak bu içtihadın unsurlarını şöyle tâyin etmeği teklif ediyoruz :

Bizce faal politika :

a — İktidarın elde edilmesine veya elde muhafaza edilmesine matuf bir teşkilâtlı grupun (partinin) içinde yer alarak, bu grupun (partinin) iktidarı elde etmesine veya muhafaza etmesine matuf olan faaliyetler ile :

b — Böyle bir grupun (partinin) içinde yer almamakla beraber; iktidarın, gene de belli bir grupta kalmasına veya belli bir grupça elde edilmesine matuf olarak, dışardan yapılan hareketler, fiillerdir.

Binaenaleyh, bu unsurları ihtiva etmeyen düşünceler, yorumlamalar, değerlendirmeler, bunları ifade ve beyan etmeler; düşünmek, olayları serbestçe yorumlamak, düşünce ve yorumlarını başkaları ile teati etmek anlamındaki fikir hürriyetinin içine girer. Bir profesör için ise bunlar akademik hürriyetin ve akademik mesleği icra hakkının ta kendisidir; bilim verilerini halka ve meslektaşlarına bildirmek gibi akademik mecburiyetlerin yerine getirilmesidir.

Bu hususlarda bilhassa meşgul olan bir Anayasa hukuku profesörünün akademik fonksiyonu ise; siyasî iktidarın teşekkülüne; siyasî iktidarın bir teşkilâtlı grupun eline geçiş vetiresine; siyasî iktidarın bir grupça icrası tarzına; siyasî iktidarın icrasının, sırf bu maksatla kurulmuş organlarca ve alelumum sosyal kuvvet mihrakı teşkil eden müesseselerce ve nihayet halk efkârınca kontrolüne müteallik bütün oluşları takip ederek bunlara dair görüşlerini, yorumlarını, değerlendirmelerini bildirmek, teati etmekten ibarettir.

Bunlar - adı üstünde - siyasî iktidar üzerinde teemmüller, yorumlamalar, değerlendirmelerdir. Yani, elbette siyasîdir. Fakat :

a — Bir iktidar savaşı yapan bir grupun (partinin) içinde yer alıp o grupun iktidarı kazanmasına veya muhafaza etmesine matuf değilse,

b — Veya böyle belli bir grupun içinde yer almamakla beraber iktidarın gene de o grupta kalmasına veya o grupça elde edilmesine matuf değilse faal politika teşkil etmezler; ancak ve ancak akademik hürriyetlerin, akademik mesleği icra etmenin ilmî faaliyetini yani «ilmî siyaset» teşkil ederler.

Faal politikanın unsurlarını böyle tesbit ettikten sonra; bir üniversite mensubunun bir fiilinde bu unsurların - yani faal politika mahiyetinin - bulunup bulunmadığını tesbit edecek organın tâyinine sıra gelir.

Bunu da şöyle çözmek makuldür.

a — Üniversite mensubunun iktidar savaşı yapan bir grup içinde bulunduğunu, idare kolayca tesbit edebilir ve bu hususu ihticaca salih sübut vasıtaları ile senatoya bildirebilir. Senato da gereken müeyyideyi kolaylıkla uygulayabilir.

b — Profesörün, bir siyasî savaş grubu içinde bulunduğu açıkça tesbit edilemiyor da ; faaliyetinin, iktidarın belli bir grupça kazanılmasına matuf olduğuna, yâni faal politika yaptığını, yazılarını, derslerini, kitaplarını işhad ederek delâlet yoliyle hükmetme vaziyeti hasıl olmuşsa; hâdise ; ilmilik ile, ilmiliği bu mânada aşan siyasîliğin birbirinden ayrılması hâdisesidir. Profesörün bütün yazılarını, derslerini, kitaplarını yorumlayarak bu ilmilik ve ilmiliği aşan siyasîlik tefrikini ancak senato yapabilir. Bu, hükûmetin, hele bir Bakanın ihtisas ve kavrayış sınırlarını aşan bir olay teşkil edebilir. Fakat, bizzat üniversite, bunu kolayca yapabilir.

LÂİKLİĞİN SINIRLARI

Lâikliğin Türkiye'de - birbiri içine iyice girmiş - iki safha halinde gerçekleşmesi meselesinin mevcut olduğunu sanıyorum : Önce siyasî teşkilât yönünden ele alınan bir «Lâik Devlet» kurulması safhası; sonra da, içtimai yaşayış tarzının her yönünü, kaynağını dinden alan dinci sosyal kuvvet unsurlarının kontrolü dışında tutan bir «Lâik Cemiyet» kurulması....

Lâiklik fikrini ; Osmanlı Meşrutiyetleri ile millî hâkimiyetçi Türk Cumhuriyeti aydınlarının hemen hemen bütünü, - prensip bakımından - kabul etmişlerdir. Fakat, bu fikrin uygulanmasında, fikri anlayış ve sınırlarını tesbitte, her zaman ihtilâflar çıkmıştır. Bu yüzden, lâiklik problemi ; 1928 den, tek parti devrinin sonlarından biraz önceki bir devreye kadar olan süre hariç, ancak tâviz esasına dayanan hal suretleri ile çözülmüştür. Şöyleki : A : «*Lâik Devletin Kurulması*» hususunda : «Lâik Devlet» i devletin siyasî teşkilâtı içinde, siyasî iktidarı icra eden organlar arasında dinî makam ve otoriteler bulundurmamak şeklinde anlamak gerekir. Ancak, böyle bir lâiklik anlayışladır ki, 16 Mart 1920 de, İstanbul'daki Meclisi Mesuban'ın tatilinden sonra, Ankara'da fevkalâde salâhiyetleri haiz olmak üzere 23 Nisan 1920 de kurulan İlk Büyük Millet Meclisi ve Hükûmetinden itibaren, siyasî iktidarın icrası ile ilgili devlet organları ve siyasî teşkilâtı içinde, dinî makam ve otoriteler bulundurmama fikrini uygulamak mümkün olurdu. Fakat, bu görüş, tam olarak ve kolayca kavranamadığı içindir ki 20 Ocak 1921 anayasası ; hükümdara ait bazı

hakların icrasını dahi Meclise tanıdığı halde - bu, Saltanatın tasfiyesinde mühim bir adımdır - devletin siyasî teşkilâtı içinde Şer'îye ve Evkaf Vekâleti gibi dinîlik vasfında bir otorite ve makamı muhafaza etmiştir.

Sonra ; 1/2 Kasım 1922 de, Saltanat kaldırıldığı halde, devletin siyasî teşkilâtı arasında hilâfet makamı ipka edilmektedir ve hilâfet ancak 3 Mart 1924 de kaldırılabilmiştir.

Devletin siyasî teşkilâtı içinde dinî makam ve otoritelerin birden tasfiye edilememesi ; Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine devren gelen aydınlar arasında «Lâik Devlet» anlayışında ve bunun sınırlarını tesbitte vüzuhun ve ittifakın olmayışındandır.

B - «Lâik Cemiyetin kurulması» hususunda : ise, lâiklik fikrinin muhtevasını ve sınırlarını tesbitte - büsbütün vuzuhsuzluk vardır. Bu yüzden de, meseleye getirilen çözüm yolları, daha tereddütlü olarak meydana çıkmış ve daha çok tavizler plânına düşmüştür.

Buradaki fikrimizi iyi anlatabilmek için, önce «lâik cemiyet kurulması» ndan ne kastettiğimizi, tekrarlamalıyız : Bu; dinin, dinci sosyal kuvvetlerin, dini tesirlerin; içtimaî yaşayışın her yönünü kontrolü ve nüfuzu altında bulundurmadığı; içtimaî yaşayışın her yönünü dinîlik vasfındaki değil, beşerîlik ve müsbetçilik vasfındaki müessirler ve kurallar altında tutmaktır.

İşte, Cemiyetimizde, bu beşerî ve müsbetçi lâik anlayışı kavramada her zaman - ve halâ - tereddütler, vuzuhsuzluklar olmuştur. Bu yüzden çözüm yolları arama da taviz esasından her zaman - ve halâ - ayrılmamıştır. İşte :

i - Cumhuriyeti kurmağa doğru giden ilk anayasamız (20 Ocak) medenî münasebetler çevresindeki içtimaî yaşayış şeklimizi, şer'î ahkâmın tesir ve nüfuzundan koruyamamış bizzat Meclise, şer'î ahkâmın infazı görevini tanımıştır.

ii - Saltanat ve arkasında hilâfet kaldırıldığı, bu iki ilga arasında Cumhuriyet de devlet şekli olarak resmen tanındığı halde, bütün bu değişiklikleri bir kül halinde toplayan 20 Nisan 1924 anayasası, halâ, yeni kurulan sosyetedeki içtimaî yaşayış şeklinin müdir prensibini, islâm dininde buluyor ; bu yeni sosyetenin siyasî ifadesi olan yeni devlete bir din de veriyor ve bu dini de islâm dini olarak gösteriyor (madde 2). Ayrıca; içtimaî yaşayış şeklinin bel kemiğini teşkil eden medenî münasebetler alanını, tamamen dinîlik tesir ve kontrolü altına terk ediyor (madde 26 ya göre Meclis ahkâmı şer'iyeyi de tenfizde devam edecektir).

Buraya kadar verilen izahattan anlaşılıyor ki : Türkiye'de, lâiklik fikri ve sınırı pek açık olarak umumen, kavranamamıştır.

Reformlar devrine kadar ; lâiklik daha çok siyasî ve sosyal edebiyat olarak kalmıştır ve ancak hilâfetin tasfiyesi ile devlet organları arasında bir dini organ kurmamaktan öteye geçememiştir.

1924 de bu netice alındıktan sonra, lâikliğin gerçek anlamı yani, içtimaî yaşayışın her yönünü dinîliğin nüfuz ve kontrolünden kurtarma fikri zafer kazanmağa başlamıştır :

i - Önce «lâik devlet kurma» hamlesi tamamlanmıştır : Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin lağvı, Şeriye mahkemelerinin ilgası ile....

ii - Sonra da «lâik Cemiyeti kurma» hamlesi tamamlanmıştır : Medenî Kanunu kabul, medrese ve tekkeleri kapama, kifayet ve harf inki-lâplarını icra ile....

Bu durum, çok partili bir siyasî iktidar icrası safhasına gelinip, hürriyetlerin, böyle bir safhada, siyasî kuvvet unsurlarının kuracağı müvazene içinde sağlanması yoluna girilinceye kadar sürmüştür. Hâkim telâkki şu olmuştur : Anayasa, herkesin istediği felsefî içtihadı, din ve mezhebe sahip olmasını imkânlı kılmıştır. Vicdan hürriyeti budur ve bir medenî sosyete de bu kadarı yeter. Bu noktadan ileri gidildiği takdirde, dinîlik vasfındaki sosyal kuvvetlerin, cemiyeti nüfuz ve kontrolü altına alması eğilimine imkân, hattâ avans verilmiş olur.

Fakat, çok partili siyasî hayat başlayınca, siyasî iktidar savaşı «halk tercihlerini yakalama» mihveri etrafında dönmeğe başlamıştır. Türü si- yasî teşekküller tarafından halk tercihlerinin nerede olduğu araştırılırken, reform yıllarında hâkimiyeti kabul edilen geniş anlamli lâiklik telâkkisi- nin - lâik bir sosyete kurma amacı ile, içtimaî yaşayışın her yönünü dinî- lik nüfuz ve kontrolünden uzak tutan anlayışın - büyük çoğunluğu müs- lüman olan kitlenin moral ihtiyaçlarını tatmine yetmediği sanısı, fikri de ortaya çıktı. Hattâ, Cemiyette dinîliğin nüfuz ve kontrolünün hâkimiyeti- ni bertaraf etmeğe matuf eski tedbirlerin - meselâ dini tedrisatın kaldırılmasının - bir nevi mahrumiyet teşkil ettiği inancı geldi.

İşte, halen B. M. M. de 17.2.1958 den beri - bir karara varılmamakla beraber - münakaşaya konmuş olan, Türk Ceza Kanununun 175 inci mad- desinin son fıkrasının tâdiline ve aynı maddeye yeni iki fıkra eklenmesi- ne dair teklif ; böyle bir mahrumiyete uğramış cemiyette, dinî duyguların masun bulundurarak moral tatminlere ulaşma iştiağının ifadesi gibi or- taya çıkmak istemiştir. Fakat bu teklif ve o vesile ile parlâmentoda ileri sürülen fikirler ; geniş ve gerçek anlamli lâiklik anlayışının mahiyetinin ve sınırlarının genişliğini, halâ anlamak istemeyen inançların yaşadığını gösteriyor.

Bu teklifin teknik münakaşası bir yana, maddi muhtevası, lâik bir sosyetenin icapları muvacehesinde iyice tartışılmalıdır. Bu tartışma yerinin de, böyle meselelerde, sadece parlâmento kürsüsü olmadığı da muhakkaktır. Sosyetemizin temeline taallûk eden meselenin, bütün aydınlar çevresinde tartışılması, bir medenî icaptır.

Bu itibarla, biz de, meseleyi akademik yönden incelemek istiyoruz.

Evet, teklif ve o vesile ile ortaya çıkan bazı görüşler ; gerçek bir lâik sosyete kurma ihtiyacı ile telifi mümkün olmayacak, tersine Türk sosyetesine dinîlik vasfında bir eğilimi ve sosyal kuvvetlerin hâkimiyetini empoze edecek dincilik akımını ifade ederek, lâikliği çok sınırlama istidadındadır. Şöyle ki :

Geniş anlamlı olan telakki ; sadece devlet organları arasında dinî otoritelerin tasfiye etmekle ; şer'i ahkâmın kanunîliğini tanımamakla, yani sadece «lâik Devlet Kurma» amacı ile yetinmez; lâik bir yaşayış tarzı güden lâik bir sosyete kurma amacı güder. Buna ulaşmak için de :

i - Dinî, ancak ferdi vicdanların işi kalmakla tahdit eder,

iii - Sadece siyasî iktidar münasebetlerini değil; isim olmadan mirasa kadar ; serpuştan, kıyafete., selâmlaşmaya kadar, bediî, hissî heyecanların tatmininden, sportif münasebetlere kadar, içtimaî yaşayış tarzının her yönünü diniliğin nüfuzu altında tekevvün etmekten, diniliğin kontrolünde kalmaktan uzak tutar ve,

ii - Dinî hususları da içine almak üzere her türlü kanıyı, sanıyı, düşünceyi tahlil, tenkit ve teemmülden geçirme imkânını beşeri zekâyâ ve duygu melekelerine bir hak olarak tanır.

Oysa ki :

17.2.1958 den beri parlâmento çalışmalarını işgal eden T. C. K. nun 175 inci maddesine ait tâdil teklifi dolayısı ile, hem muvafakat hem muhalefet saflarından gelen bazı mütalâalar ; halâ, bu geniş gerçek lâiklik anlayışına sadık bir lâik devlet ve lâik sosyete kurma gerekleri ile ulaşmazlık göstermede ısrar etmektedir. Şöyle ki ; bu tartışmalar sırasında,

i - Dinin tenkit edilmezliği prensibinin yaşatılmak istendiğini, akla getirecek eğilim izleri görülüyor;

ii - Din mevzuunda, herkesin her vatandaşın konuşmasını önlemek istidadında tedbirler tavsiye ediliyor.

iii - Dini inançların, cemiyetleri ayakta tuttuğu felsefî inancı, bir nâs olarak cemiyete empoze edilmek istendiği müşahade ediliyor;

iv - Allahı da, kanun himayesine alma paradoksu içinde, gerçekte, ilâhi menşe'li her şeyi dokunulmazlığa kavuşturmak eğilimi görülüyor. Bir kelime ile; beşerî ve müsbetçi fikirler üzerinde laik ölçülere göre modern Türk Sosyetesini kurmada görevi olan aydınlar kitlesinin bazı üyelerinde hâla, toplumumuzu, esas itibarile "din" mihveri üzerine oturtup; onun görüş ve ölçülerini tartışma dışı tutarak topluma empoze etme eğilimini ifade eden belirtilerle laiklik ölçülerini iyice daraltma akımının devam ettiği müşahade ediliyor. (1).

SEÇİM GÜVENLİĞİ,

SAMİMİYETİ, SIHHATİ KONUSUNUN TEKRAR TANZİMİ

Türkiye'de esas itibarile,

a — *Umumîlik*; (22 yaşını bitiren herkes seçmendir, 30 yaşını bitiren herkes de seçilebilir).

b — *Ferdîlik*; «bir baş, bir oy» formülü ile ifade edildiği üzere, ancak beşerî şahsiyet olan seçmenlerin ayu olması; bunun dışında sendika gibi, meslekî gurup gibi tesis ve teşekküllerin temsil hakkının bulunmaması).

---

(1) Tadil teklifinde ve onun tartışılmasına katılanların beyanlarında, yukarda, dört maddede özetlediğimiz hususların var olmadığı; tâdil teklifindeki maksadın, sadece, dinlere - ve dinle ilgili bazı hususlara - karşı gösterilecek davranışlardaki «tahkir ve tezyif» unsurlarını ihtiva edenlerini yakalayacağını, ortada dinîliği empoze etme meselesinin mevcut olmadığı ileri sürülecektir.

Fakat, bize öyle geliyor ki, teklifin esası ve onu genişletip savunanların fikrinin esas mihveri araştırılacak olursa, metin ve beyanların içinde, gerçek lâiklik anlayışı ile telifi mümkün olmayan ve yukarda özetlenen vasıfların yer aldığı görülecektir. Bizce, bunlar, gerçek lâikliğin sınırlarını daraltma teşkil eder. Bu da, cemiyeti, dinîliğin kontrolü altına koymağa doğru giden bir eğilim teşkil edebilir.

Reform devresinin disiplini içinde kolayca muhafaza edilebilen lâik görüş ve onun geniş ölçüleri; halk tercihlerini arama vetiresi içinde; silinmeğe doğru kayabilir. Bu itibarla, cemiyette, dinîliği bir içtimaî yaşayışın hâkim şekli kılmağa ihtimal kapıları açan her hususta çok hassasiyet göstermek gerekir. Ölçüleri, nihai olarak iktidar vakıası tesbit edecektir. Bu ölçülerin aranmasına akademik tefekkürün lakayd kalması demek değildir.

c -- *Eşitlik*; (Gene «bir baş, bir oy» formülünün ifade ettiği üzere herkesin ancak bir oyu bulunması; yaşa göre 1 oy, vergi mükellefi olma dolayısıyla de ayrıca 1 oyu daha olmağı istilzam eden «müteaddit oy sistemi» ile; doğum yerinde 1 oy kullanma, ikametgâhı yerinde de ayrıca 1 oy daha kullanmağı istilzam eden «muzaaf sistemi» red eden bir sistem) vasıflarını haiz olan: ekseriyet usulüne dayanan, geniş bölgesi, listeli, tek dereceli, ihtiyarî bir seçim sistemi vardır.

Bu sistemin işlemesi tarzı da :

a — *Serbestlik - Güvenlik* - (ancak bir oya sahip olan seçmenin bu oyunu; âmme otoritelerinden, partilerden, menfaat gruplarından, aileden ve herhangi diğer bir şahıs ve tesisten gelecek maddî ve manevî bir tehdit ve baskıya uğramadan, sırf kendi tercihine göre vermesi).

b — *Samimiyet*; (Bu tercihini yaparken de, partiler, adaylar hakkında tam ve eşit aydınlanması).

c — *Sihhat*; (Sandıktan da, böyle bir sihhatla teessüs etmiş tercihini ifade ederek attığı oyun çıkıp, hesabı yalnız onun tâyin etmesi) prensiplerine tâbidir. Bu üç prensip, bir kül halinde, siyasî edebiyatımızda «seçim güvenliği» terimi ile anlatılan hali ifade ve teşkil eder.

Bu vasıflar ve prensipler, seçim sistemimize, parlamenter rejimin iyi işlemesinden beklenen bazı faydalar getirmiştir. Bu, onun, parlamenter mekanizma müvacehesinde, ilmî değerini teşkil eder ki, bu hususu da şöylece işaret etmek mümkündür :

a — Bu sistem, istikrarlı hükûmet faaliyetine imkân veren bir meclis çoğunluğu sağlar;

b — Bu istikrarlı hükûmetin, uzun vadeli ve müşahhas bir program uygulamasına imkân verir;

c — Basit mekanizması ile bir kolaylık teşkil eder; (Seçmen oyunu kullanır. Bu oylar sayılır. Kim çoğunlukta ise, başka şart aranmadan, iktidar onundur).

d — Mecliste; kuvvetli, mütecanis, fakat sayısı az partililerin teşkil ettiği bir hükümet - muhalefet bloku halindeki nisbeten basit çalışma kolaylığını sağlar: Meclisi, çok sayıda partiler dolayısıyla çok yönlü kontroversler içine atmaz.

Bu değerlerine rağmen, türlü tâdillerle, bilhassa tatbikatlarla, seçim sistemimizin; iyi işlemesine hâkim olan prensiplerin bozulduğu, her iki blokça ileri sürülmüştür.

1957 seçimlerinden iktidar olarak çıkan D. P. daha ziyade, C. H. P. nin tazallüm yolu ile 1957 seçmenlerini hissî bir baskı altına alarak neticede bazı maddî olaylar halinde seçim serbestliğinin - güvenliğini - bozan bir davranışta bulunduğunu ileri sürmüştür; hattâ bunu bir tahkik konusu haline getirme yoluna girmiştir.

Buna karşılık; C. H. P. de, 1957 seçimlerini kavrayan uzun bir devreden seçim mevzuatının tatbikinde vaki bir sürü inhirafları işhad ederek bir şikâyette bulunmuştur. Bu inhirafları bir ayıklamadan geçirirsek; C. H. P. nin seçim güvenliği ile ilgili olmak üzere şu teşhis üzerinde kaldığını görürüz.

i - Serbestlik - güvenlik - hususunda: Seçim mevzuatımızda, seçmeni, âmme otoritelerinin ve partilerin nüfuz ve tesiri altında kalmaktan koruyacak tedbirler hususunda büyük boşluklar vardır. Tersine, mevcut bazı hükümler ile tatbikatlar; seçmeni böyle bir tesir altına almağa istidat göstermiştir. Seçmen son derece serbest olarak karma liste kullanmaktan, - seçim işbirliği yasak olduğundan - bir parti ittifakını oyu ile desteklemekten uzak bulunduran hükümler yolu ile de, seçmenin serbest tercihini ifade eden seçim serbestliği, ayrıca ihlâl edilmiş bir durumdadır.

ii - Samimiyet hususunda: Seçimler için kullanılacak, vasıtalar, harcanacak paralar, türlü yollarla yapılacak propagandalar konusundaki boşluklar ve inhiraflar dolayısıyla; partilerin ve adayların, kendilerini seçmenlere takdim tarzına hâkim olan samimiyet prensibi ortadan kalkmaktadır.

iii - Sıhhat hususunda: Sandığa giren oyların, aynen çıkmasını istilzam eden sıhhat prensibinin; bilhassa seçmen kütüklerinde müşahade edilen arızalar yüzünden, sandığa girmesi gereken her oya bir imkân vermemek; tersine girmemesi gerekenleri de önliyememek suretile, şimdiye kadar hiç derpiş edilmemiş bir yönde ihlali ile karşılanılmıştır.

İşte C. H. P. iddialarının ayıklanmasından çıkardığımız sonuç budur. Mezkûr parti, bu husustaki görüşlerinin iki ayrı Meclis Tahkikatı kanusu olmasını da 5.3.1956 tarihinde istemiştir. (1) Mesuliyetleri tahrik eden önerge elbette Meclis prosedürü içinde normal seyrini takip edecektir. Seçim, mevzuatındaki noksanları ve açık kapıları işaret eden önergenin, bir akademik münakaşaya yol açması temenniye değer.

(1) Bak.: Muhalefet Liderinin Meclisteki 4 Aralık 1957 beyanları ile 6.3. 958 tarihli gazetelerde çıkan ve Meclis Tahkikatı açılmasını isteyen iki C. H. P. önergesi,

Filhakika; seçim sistemimizde; onun ilmî değerini azaltan ve seçim güvenliği prensibinde gedikler teşkil eden hususlar vardır. Bunlar, bütün partilerce şikâyet konusu olmuştur (2). Bütün bu şikâyetlerin incelenerek; hem ilmî değeri muhafaza edilen; hem de siyasî değeri takviye edilen bir yeni kanuna gitmek ihtiyacı, kendini her gün biraz daha hissettiriyor.

A - 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı milletvekilleri seçimi kanunu, ihtiva ettiği geniş bölgesi ekseriyet usulü ile, mühim miktarda oyun yamasına sebep olma gibi bir siyasî zaaf ile meliftur.

B — Bu kanuna 1954 yılında getirilen tâdillerle de; bilhassa ;

a - 35 inci maddeye getirilen hükümlerle; her kesin seçim plâtformuna aday olarak çıkmasını önliyerek, seçimin umumîliği prensibine sığmayan bir durum yaratılmıştır.

b - 46 inci maddeye getirilen hükümleri de, seçimin samimiliği ve sıhhatı prensiplerile uyuşturmamak zordur.

c - 109 ve 110 uncu maddelere getirilen hükümleri de seçme hakkını ihlâl etmemek pek müşküldür.

d - Gene bu 110 uncu maddeye getirilen hükümleri de, aynı zamanda, - sandığa giren oyların tâyin etmesine, bir sun'î engel koyarak - seçimin sıhhatı prensibi ile telif pek güçtür.

C — Kanuna, 1957 de getirilen son tâdiller ise ; demokrasilerde, seçmen tercihlerine arzedilecek görüşleri formüle etme ve birleştirme gayretlerini zedelemeyi saymayı imkânsız kılmaktadır.

D — 1957 seçim tatbikatı ise ; seçmen kütüklerini tanzimde ve bunları, seçimde oy ameliyesine mesned yapmada çok yetersiz olduğu, halli gereken esaslı bir sosyal problem halinde, ortaya koymuştur.

Bütün bu noktaları çözmeği amaç edinen bir akademik çalışma ile seçim mevzuatını, güvenlik, samimiyet sıhhat prensipleri bakımından kemale erdirmek, her halde gerekli olmaktadır.

(2) C. H. P. bilhassa seçim adalâti ile, eşitlik ve sıhhat konusunda, Hür. P. gene aynı noktalarda D. P. de, güvenlik ile sıhhat prensibini - kütükler, meselesi gibi - ilgilendiren hususlarda şikâyette bulunmaktadır.

HÜRRİYET PARTİSİNİN SEÇİM KANUNU TADİL TEKLİFİ

Halk hâkimiyeti prensibini uygulayan ülkelerde, «idare edenler» seçim yolu ile gösterilir. Keza, her siyasî rejimde olduğu gibi, bilhassa demokraside de, siyasî iktidarı icra edenlerin bu iktidarı icralarının tasvibi gerekir. Demokraside bu tasvip, gene «seçim» ile olur. Çünkü demokraside idare etme iktidarı halktan gelir. bu, demokrasi nazariyesinde, «idare eden - idare edilen» ayniyeti demektir. Oysaki, zamanımızın mudil cemiyetinde, «idare eden», «idare edilen» den fiilen ayrıdır. Modern cemiyette, «idare edenler» uzuvlaşırlar ve «idare edilenler» den ayrılırlar. Bu suretle, siyasî iktidar, neticede bir azınlık tarafından kullanılır. Buna rağmen; siyasî iktidarın, idare edilenler adına sanki bizzat onlar tarafından icra ediliyormuş gibi icrası fikrini ayakta tutmak gerekir. Bu da gerçekte bir azınlık tarafından - idare edenler tarafından - icra edilen siyasî iktidarın, idare edilenler - halk - tarafından tasvibi ile olur. İşte bu tasvibin demokratik yolu da, bir serbest seçimdir.

Yalnız burada, karşımıza; «idare edenleri» gösterme ile, onların siyasî iktidarı halk adına icralarının tasvibinin, pratik ve mümkün olan, olabilen yolunu tesbit meselesi karşımıza çıkar. Nazariyeye göre, «idare eden» leri, halkı teşkil eden üyelerin «oy birliği» ile göstermek gerekir. Fakat, bunda bir tatbikî imkânsızlık vardır. O yüzden, pratikte idare edenleri gösterirken; kanunî milletin - seçmenlerin hepsinin - oylarının birleşmesi - ittifakı - aranmaz; ancak, çoğunluğun oyunun bir noktada - bir parti veya adaylar grubunda - birleşmesi ile yetinilir. Bu suretle, pratikte, «idare edenleri kanunî milletin bütünü değil, onun içinde çoğunluğu teşkil eden bir bölümü göstermiş, tâyin etmiş olur (1).

İşte; çoğunluk tarafından idare edenlerin gösterilmesi ve onların siyasî iktidarı icralarının tasvibi «seçim» dediğimiz vakıyı teşkil eder.

Seçimin de, bir «oy verme» (seçmenin, siyasî iktidarı kullanacak kimseleri veya partiyi tesbit etmek üzere, tercihini belirtmesi); bir de «oyları değerlendirme» (bu ferdî tercihlerin bir kül halinde, siyasî iktidarın kullanacak - kimseleri veya partiyi meydana çıkarması) safhaları vardır.

Bizim 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunumuz; yukarda seçim güvenliği, samimiyeti, sıhhatı hakkındaki not'da gösterilen vasıfları ve gene, orada işaret edilen noksanları ile, bu iki safha hakkında kendine

(1) Bu anlamdaki temsil fikri ile çoğunluk prensibi üzerinde : Dr. Necat Erder'in «Modern Demokrasinin Temel Prensipleri ve Müesseseleri» adlı çoğaltılmış notlarına bak.

göre bir sistem kurmuştur. Bu sistem bilhassa son seçimler dolayısıyla çok tenkide uğramıştır. İşte, şimdi Hürriyet Partisi de, yaptığı tâdil teklifi ile, bu hususta yapılacak, çalışmalara bir müsbet katkı getirmek istiyor.

Burada, teklifin esaslarını tahlil ve mülâhazadan geçirmek istiyoruz.

Hürriyet Partisi Teklifi ; genel olarak; mevcut seçim sistemimizi; oy verme ve oyları değerlendirme bakımlarından modern seçim hukukuna nazaran eksikliklerle malûl görüyor. Ona göre, esas olan, bir demokratik düzene ulaşmaktır. Mevcut seçim mevzuatı ise; diğer bazı kanunlar gibi; buna engeldir. Hele, 1954 ve 1957 tâdilleri, millî iradenin tezahürüne imkân vermemektedir. Bu itibarla,

A) Her şeyden önce, seçim mevzuatına, sonradan getirilmiş olan «anti - demokratik» hükümleri kaldırmak gerekir :

a - Bu maksatla : seçimin umumiliğini, seçme ve seçilme haklarının eşitliğini bozan tâdiller kaldırılmış; bu hakları tekrar tesis etmek, üzere, adaylık hakkı tarsi edilmiş, seçmenin, listelerde tâdilât yapması; karma liste vücuda getirilmesi; partilerin seçim ittifakı yapabilmesi; mümkün kılınmıştır.

b - Gene bu maksatla : radyo ile propaganda müessesesi; iktidarın tekelinden kurtarılmış; bütün partilerin, memleketteki vüs'atlarına göre, bu haktan eşit olarak yararlanmaları; bu suretle de, seçmenlerin adaylar ve bilhassa partiler hakkında eşit derecede aydınlanarak seçime girmeleri sağlanmıştır.

c - Ve nihayet - gene bu maksat içinde olmak üzere - kanunun derpiş ettiği propaganda yasaklarına çok ciddî bir müessiriyet getirilmiş ve bu husus sağlam teminatlara bağlanmıştır : Seçim propagandası ile ilgili olarak konmuş olan yasalara aykırı hareketleri men etmeğe, seçim kurulları yetkili kılınmış; onların bu hususta verecekleri bütün kararları, ilgili bütün devlet teşkilâtının yerine getirme yozu kabul edilmiştir ve devlet radyosunun, seçim günü, seçim sonuçları üzerine yayında bulunması yasaklanmıştır.

B — Aynı zamanda, adı geçen tâdil teklifi ile, kanunun uygulanmasında ortaya çıkan aksaklıkların giderilemesine çalışılmıştır.

Hürriyet Partisine göre ; başlıca uygulama aksaklığı seçmen kütüklerinde görülmektedir. (Bu nokta da, diğer muhalefet grupları ile serbest ve akademik mülâhazaların da ittifak ettiği bir gerçektir) (1). Bu parti-

(1) Bak C. H. P. Genel Başkanının Nisan 1958 tarihli beyanına ve Doçent Dr. F. Armaoğlunun 13 ve 14 Nisan 1958 tarihli Yeni Gün gazetesinde çıkan yazıları.

ye göre, mevcut seçmen kütükleri ve onlara dayanan seçim listeleri ihtiyacı karşılamamaktadır. Hürriyet Partisinin bu müşahadesi bir gerçeği ifade etmektedir.

Bu itibarla, bütün partiler, idare ve akademik çevreler bu husus ile ilgilenmelidirler.

Gerçekten, «seçimin sıhhati» denen bir prensip vardır ki, buna göre; sandığa, girmesi gereken bütün oylar girmeli ve ancak bunlar girmelidir: Ne eksik ne fazla.... Eksik girerse; bu, aynı zamanda seçimin umumiğini de bozar. Fazla girerse; «bir baş, bir oy» formülü ile ifade edilen seçimin eşitliği prensibi de bozulmuş olur. Her iki halde de, aday ve parti olarak «seçilmiş» i meydana çıkarma işlemi bozulmuş olur.

İşte, Hürriyet Partisi, bu hususta hassaslık göstermekten kaçınmamış ve kendine göre bir tedbir de ileri sürmüştür. Seçmen kütüklerini, esas itibarile, nüfus idareleri hazırlıyacaktır. Kütükler, yılda bir kere yoklamaya arz yerine; bütün değişiklikleri, günü gününe ihtiva edecektir. Keza; yılda bir kere askı ve yoklama yerine; her seçim için, seçim öncesi günlerinde askı ve yoklama esası öğrenebileceklerdir. Ve nihayet, kütükler idarî otoritelerin değil, kazaî organın nezareti altına konacaktır.

Hürriyet Partisinin; kütük ve listelerin düzenlenmesinde ve idamesinde, partilere rol vermesi demokratik rejimin gereği olarak iyi karşılanmıştır. Fakat, bunların düzenlenmesini valilerden muhtarlıklardan ihtiyar heyetlerinden alıp da, başka bir müesseseye bağlamada ittifak sağlamak güç olacaktır her halde... Bu başka müessese; - nüfus kütükleri modern esaslara göre düzenleninceye kadar - hâkimin nezareti altında çalışan, ama nüfus hareketlerini takibe ehliyeti olan bir idare olmalıdır.

C — Hürriyet Partisi seçim kanunu tâdil teklifi; anti-demokratik mahiyette olup, bilhassa, seçimin güvenliği, sıhhati, eşitliği prensiplerini bozan hükümleri bertaraf ettikten; uygulama sırasında ortaya çıkan aksaklıkları düzeltme tedbirleri ileri sürdükleri sonra, son zamanlarda,» «seçim adaleti» formülü altında ortaya çıkan «nisbî temsil» esasını ve mebus sayısını azaltma esasını yeni prensibler olarak ileri sürmektedir.

Gerçekten tasarıya göre; 40 bin kişi yerine, 60 bin kişiye bir mebus esasında bir parlâmento kurulacaktır. Doçent F. Armaoğlu'nun yaptığı hesaba göre, bu suretle 610 mebuslu bir Meclis yerine 416 mebuslu bir Meclis gelecektir. Bu, dört yıllık bir teşriî dönemde 27 milyon liralık bir tasarruf demektir.

Bu hususta şunu söylemek gerektiğini sanıyoruz Kamu oyu, Meclisteki mebus sayısını azaltma, onların tahsisatlarını da indirme eğilimlerini, her zaman sempati ile karşımağa hazırdır. Fakat buna rağmen, hem

mebus sayısı artmaktadır. Hem de onlara verilen ödenekler... Demek ki, bilhassa muhalefet gruplarının bu husustaki kamu oyu duygusunu istismarına rağmen, realite, bu duyguya göre etmiyor.

Bunun sebebini; her devir iktidarının iktidarda adedî kuvveti de büyük bir kitle halinde kalma ve iktidarda kalmayı da yüksek kazançlı bir meslek imkânları içinde cazipleştirme sevki tabiisinde aramalıyız.

Fakat şunu da unutmamak gerek : Modern parlâmento, modern cemiyetin ifadesidir; onun aksidir. Yani, onun bütün mudil problemlerinin aksettiği ve çözüm yolu aradığı bir yerdir. Bu itibarla, onun kuruluşunu, çok basitleştirmek mümkün değildir. Nüfusu bizden bir misli daha fazla bir memleket karşısında kaldığımız zaman; bizim sosyetimizin parlâmentoya akseden problemleri, o memleketinkilerin yarısı kadar değildir ki, siyasî temsilimizi de sayı olarak, onun yarısı kadara indirelim diye düşünebilelim. Her hal ve kârda bizim sosyetimizin mudil meseleleri de; öce, kemmî değeri pek zayıf tutulamıyacak bir parlâmento kadrosu ister. Gerçekten çalışan bir parlâmentoda, sandalyeleri, istediğimiz gibi azaltamayız. Orada sandalye azaltma teşebbüsü kamu oyununda bir sempati kazanma vesilesi olabilir. Ama bu meseleyi, bu açıdan değil, parlâmento çalışmalarında verim ve müessiriyet elde etme açılarından ele almalıdır. Hele, nisbî temsil esasını ileri sürüldükten sonra parlâmentodaki sandalyeleri azaltma imkânları daha da azalır. Demokratik vetirenin en canlı ceryan alanı olan bir yer olarak parlâmentoyu partilerden; partileri de orada herhal ve kârda seslerini - türlü parlâmenter çalışma arasında - işittirecek derecede sandalyeden mahrum etmemek gerekir. Yarın demokratik içtimaî terakki istikametime aykırı mevzuat, elbette kalkacaktır. Tersine, bu istikamete uygun kanunî sistem ve müesseseler kurulacaktır. O zaman siyasî iktidarın icraları; kanunî engellerin sebep olduğu inhiraflara değil fakat siyasî iktidarın tabiatından, siyasî vasatın mahiyetinden gelen âmillerle inhiraflara uğrayacaktır: iktidarın temerküzü; iktidarın kontrol dışına kaçma; tersine kendi kontrol alanını genişletme tabii eğilimlerinden gelen inhiraflar gibi... O zaman, bu inhirafların önlenmesinin biricik yolu, siyasî iktidarın icrasının her safhasını, parlâmentodaki alenî ve serbest tartışmadan çıkacak birleşik fikirlere dayatma olacaktır. Bu tartışmanın canlı olabilmesi için ise, parlâmento terekübünü de kuvvetli tutmak gerekecektir. Onun için - hele nisbî temsili ileri sürerken - parlâmento daki sandalye sayısını, kamu oyuna sempatik görünecek davranışlardan uzak bir zihniyet ile mülâhazadan geçirmek gerekir.

Hürriyet Partisi teklifinin en ilgi çekici safhası olan nisbî temsil meselesine gelince : Bizce, tasarının asıl yeniliği buradadır. Bundan önce A ve B maddelerinde bahsettiğimiz hususlar; esasen, her seçim sisteminin

müşterek özellikleridir. Ve zaten 1954 ve 1957 tadillerinden önce, bizim sistemimizin de özelliklerini teşkil ediyordu. Nisbî temsil esası ise, ilk defa olarak ortaya çıkmaktadır. Şimdi, Türk siyasî realitesinin icaplarına en uygun gelecek bir seçim sistemi arama çağındayız. Bu hususta, memleketimizin kaderi — geniş ölçüde muhtemeldir ki, — bir nisbî temsil safhasından geçecektir. Onun içindir ki, bu meseleyi büyük bir dikkat ile ele almak gerekir. Bu dikkat şu demektir : Seçim nedir? Ne için oy verilir? Seçimden ne beklenir? sorularına, daima hem meselenin nazarı mahiyetlerine hem de yurdumuzdaki siyasî şe'niyetin tabiatına uygun cevaplar aramak ve bulmak uyanıklığı.

İşte, böyle bir uyanıklık içinde Hürriyet Partisinin bu müstesna teklifinin mahiyetini açıklamak ve onu, hangi noktalardan tenkidî bir mülâhaza ile karşıladığımızı bildirmek istiyoruz.

Tâdil tekliflerine göre : Şimdiki sistem yani «nisbî çoğunluk» sistemi; memleketin, bugün içinde bulunduğu buhranın başlıca sebebidir. Bianenaleyh, batı demokorasilerinin büyük bir kısmında benimsenmiş olan nisbî temsili kabul etmelidir. Türlü nisbî temsil sistemlerinin içinde de; hem en basit ve tatbiki en kolay olanını, hem de nisbî nemsilin başlıca mahzuru olan :

i — Artan oy,

ii — Artan Milletvekilliği,

iii — Partilerin ilânihaye ufalanmağa, çoğalmağa gitmeleri gibi hususlara cevap vermeğe en müstait usulü bulmak gerekir. Bu maruf ve klasik d'Hondt sistemidir.

İşte Hürriyet Partisi bu usulü teklif ederek i ve ii mahzurlarını bertaraf etmek istiyor. Bir seçim çevresinde, muteber oyların % 10 unu alamıyan partiyi bertaraf ederek de, parti ufalanmalarına, çoğalmalarına, çoğunluk kurma imkânsızlığından dolayı istikrarsızlara çare bulmağı düşünüyor. Ayrıca, seçmene parti tercihi hakkını veriyor.

Bu suretle Hürriyet Partisi şu hususları birinci plâna çıkarmıştır :

a) *Seçim adaletsizliğini bertaraf etmiştir.*

Filhakika, mevcut tek türlü nisbî çoğunluk usulümüzün başlıca karakteristiği; yekûn halinde milyonlarca oy'u yakması, bir parti 20 bin oy ile bir sandalya kazanırken, ötekinin ancak 40 bin oy ile bir sandalya elde edebilmesi gibi garip sonuçlar halinde tecelli eden seçim adaletsizliğine yol açmasıdır. Bu seçim adaletsizliğinin de şimdilik burada tafsil edemeyeceğimiz türlü menfî sonuçları vardır. İşte, teklif bunları önlemiştir.

b) Her listeden kaç temsilci çıkacağını da kolaylıkla halletmiştir.

Bunu d'Hondt sistemi sayesinde başarmıştır.

c) Bir liste içindeki adaylardan, kimlerin seçilmiş olacağını tesbitini iyi tâyin edememiştir.

Vaıka esas itibariyle o liste içinde de, en fazla oy alanların seçimi esas kabul edilmiştir. Fakat, eşitlik halinde kur'aya başvurulacağını söylemek suretiyle de, bir listedeki kuvvetli şahısları tesbiti kur'aya bırakmıştır.

Sonra, karma listedeki adaylardan kimlerin seçilmiş sayılacağı da vazıh değil. (Bu iki noktayı Doçent F. Armaoğlu çok iyi teşhis edip tenkid etmiştir. Bak. : adı geçen makaleler).

d) Nisbî nemsilin, siyasî müesseselerin kuruluş ve işleyişine getireceği menfî tesirlere kapıyı açık tutmuştur.

Nisbî temsil; seçim adaletini sağlamak, siyasî hayatı parti içi ve dışı safhalarile canlı tutmak, ileri fikirleri de parlâmentoya sokmak gibi meziyetlerine rağmen; teşriî organında belirli bir çoğunluk kurmağa elverişli değildir; tersine buna engeldir. Sistem, bizatihî mahiyeti ile; devlet işlerinin yürütülmesinde üzerine dayanılması gereken «kamu oyunun, belli bir görüşte, çoğunluk prensibi dahilinde, tecelli ve temerküzü» ne elvermez. Teşriî organında, kamu oyu tercihlerini hukuken ifade eden böyle bir çoğunluk kurulamayınca, icra organı da, koalisyon esasları içinde kurulup çözülecek, yani, istikrarlılığa düşecektir.

Hürriyet Partisi teklifinin ileri sürdüğü d'Hondt sistemi de; bir seçim çevresinde oyların % 10 unu alamıyan partileri bertaraf etme tedbiri ile tahkim edilmeseine rağmen, parlâmentoyu belirli bir çoğunluktan mahrum bırakacak, binaenaleyh hükûmet istikrarsızlığına yol açacak kapıları açık tutmaktadır. Hürriyet Partisinin bu teklifinin müdür prensibi; her hal ve kârda, seçim adaletini sağlamak ve % 10 oyu elde edince, hemen parlâmentoya girmek, gibi gözüküyor.

Biz meseleyi şu şekilde ortaya çıkaracak bir çözüm noktası arama gerektiğine inanıyoruz :

Önce şu düşünce noktasından hareket etmeliyiz : Türkiye'de ne için seçim yapmak, ne için oy vermek zorundayız ? Bize öyle geliyor ki :

a) Parlâmentoda, siyasî iktidarı kullanmak üzere bir çoğunluk teşkili maksadı ile tercihini göstermek için;

b) Kurulmasını istediği bu çoğunluktan da, bir icra organının teşkilüne imkân vermek için oy verilir.

Öyle ise; bu hareket noktamıza hâkim prensip : *parlâmentoda, daima bir çoğunluk bulundurmaktır*. Tesbit ve tâyin edeceğimiz seçim sistemini bu prensipten ayrılmadan aramamız gerekir. Çünkü, bu, bize; istikrarlı siyasî müesseseler; ve onlardan verimli bir çalışma elde etme imkânını verecektir.

Fakat, siyasî realiteyi de gözden uzak tutmamak gerekir : Parlâmentoda, bir çoğunluk bulundurma fikri, bizi, bugünkü çoğunluk sistemine iter. Bu sistem ise; «oy verme» nin mânasına ve mantığına, ilk hamlede uygun düşse de; bir çoy oyları yakmak, eşit seçmenlerden alınan eşit oylarla partilere eşitsiz sandalya vermek gibi sonuçları ile, temsilî hükûmetin ve demokratik prensiplerin, temsilde adalet ve eşitlik prensiplerini şiddetle ihlâl eder. Ayrıca, siyaseten de, nisbî oy çoğunluğunu sağlayan bir gerçek azınlığın, geri kalan çoğunluğa hâkim olması gibi bir mahzuru da ihtiva eder. O halde, şimdi de, «*seçim adaleti*» ni kurma ve «*çoğunluğun, azınlığın hâkimiyetine tâbi olmaktan kurtulması*» prensibine dönmemiz gerekir. Bu da, bizi Hürriyet Partisinin teklif ettiği nisbî temsile iter.

Fakat, siyasî realiteyi, gene gözden uzak tutmamak gerekir : Seçim adaletini kurma ve çoğunluğu, azınlığın tabiiyetinden kurtarma fikri de, bizi, teşri organın ve ondan çıkıp ona tâbi olan icra organının verimli çalışmalarına imkân verecek müstakar siyasî müesseseler düzeninden yoksun kılmağa müstaitir.

Görülüyor ki, her iki prensibi ve onların istilzam ettiği müesseseleri, tek başına alınca çıkmazdan kurtulamıyoruz.

O halde meselemiz; şu basit hale irca oluyor :

i — Hem, oy vermenin yukarda anlatılan mâna ve mantığına uyarak parlâmentoda bir çoğunluk bulunduracak ve bu suretle istikrarlı siyasî müesseseler kurulmasına imkân verecek yolları aramalıyız;

ii — Hem de, demokratik gelişmeyi sağlayacak, demokratik temsil ihtiyacını tatmin edecek yolları bulup, bu ikisini uzlaştırmalıyız.

Bu ikili, fakat müttehit amaca; ne sadece çoğunluk sistemi ile, ne de nisbî temsil ile varabiliriz; ancak ve ancak bir «*karma seçim sistemi*» ile ulaşabiliriz. Burada : gerekirse bazı yerlerde tek isimli, tek turlu çoğunluk usulleri kullanılabileceği gibi; belli bir nisbeti elde etmiş listelere ve partilere sarıh bir prim vererek onların çoğunluğunu sağlayacak ve fakat, diğerlerinin aldıkları oyları da yakmıyacak bir «*nisbî temsil*» teşkil edecek türlü sistemlere de gidilebilir.

Hürriyet Partisinin teklifinin; bizatihî ihtiva eder gibi gözüktüğü : «*Seçim adaletini sağlayarak, daha geniş ölçüde parlâmentoya girmek*»

maksadını aşan bir genişleme ile; işaret ettiğimiz istikamette bir araştırmaya esas olmasını dileriz.

HÜRRİYET PARTİSİ İSTİŞARİ KONGRESİ

Mart 1958 ortalarında, Hürriyet Partisi bir istişarî kongre akdetmiştir. Kongre; Parti Genel İdare Heyeti üyeleri ile, vilâyetler temsilcilerinden mürekkepti. Bu kongreye siyasî çevrelerde çok önem verilmiştir. Bunda, 1957 seçimlerinden sonra partinin, içine düştüğü durumun muhasebesi yapılacak, belki de hayatının geleceğine dair kararlar alınacaktı. Ayrıca, parti, bir müstakil hüviyet halinde devam edecekse; kamu oyu ve diğer partiler önündeki durumu aydınlığa kavuşturulacaktı.

Gerçekten Hürriyet Partisi, Demokrat Partinin hazmedemediği bir ilerci zihniyeti temsilen Demokrat Partiden kopmuş unsurlar üzerine dayanarak kurulduğu günden beri, Türk aydınlar çevresini meşgul etmiştir. Seçimlere kadar Meclis içinde seviyeli bir faaliyet göstermiştir. Meclis dışında da, kamu oyuna tesir etmek üzere kesif bir hareket yaratmıştır. Öyle ki; bu hareket, bir aralık Demokrat Partinin; C.H.P. yi yıkma faaliyetine giriştiği zamanlarda topladığı ilgiyi andırır bir havayı Hürriyet Partisi lehine estiriyor inancını bile vermiştir. Ve gene öyle ki, bu hava içinde, Hürriyet Partisinin kurucularında — onların yakın bir geçmişte D.P. sorumluluğuna katılmış insanlar vasfı unutulurak — iktidarı hukuk ile ve iyi ahlâk ile bağlama çabasının şampiyonluğu görülmüştür. Bu yüzden ki; teşkilât noksanlığına rağmen; Hürriyet Partisi liderleri; 1957 seçim ittifakı müzakerelerinde bir ağırlık teşkil etmişlerdir.

Fakat bu seçimler partiyi Mecilste zayıflatmıştır. İç - tüzük tâdilleri de partinin Meclis içinde grup olarak kesif ve seviyeli bir faaliyet göstermesine engel olmuştur. Bu durum karşısında, Partinin tasviyesi, ya da mevcut siyasî gruplardan birisi ile birleşmesi söylentileri ortaya çıkmıştır.

İşte, istişarî kongre, böyle bir oluşu ifade eden bir vasat içinde yapıldığından bütün ilgiyi üzerine çekmiştir.

Bu istişarî kongrede ortaya çıkan türlü akım ve eğilimleri ve bu vesile ile partiler arasında hasıl olan münasebet tarzını şöyle ifade ederek mülâhazadan geçirmek mümkündür. (Vakıa bu kongrede ifade bulduğunu tesbit edeceğimiz bu eğilimlerden bir kısmı, partinin yetkili organlarınca resmen benimsenip, Parti görüşü halinde kamu oyuna aksettirilmiş değildir. Fakat bunlar partinin resmî görüşü kılıfına girmeseler bile; siyasî iktidar savaşının türlü kafhaları içindeki Hürriyet Partisinin zihni-

yetindeki renkleri telmih edici mahiyettedirler. Bir partinin «dinamik» i- nin mahiyetini araştırır iken; «renk telmihi» şeklinde de olsa, bu gibi ip uçları üzerinde durmamazlık edemeyiz).

1 — Hürriyet Partisinin bazı ana dâvalara sahip bir teşkilât olarak Müstakil hüviyeti meselesi :

Bu istişarî kongre ile, herşeyden önce; Hürriyet Partisi'nin geleceği üzerindeki söylentilere bir karşılık verme amacı güdüldüğü anlaşılıyor. Parti liderinin, kongreden önceki basın toplantısı, kongreyi açış nutku; Genel Sekreterin raporu; kongre tebliği; Partinin özel bir «misyona» u olduğu ve bu misyonunu da, diğer bir teşkilât içinde erimeden, müstakillen var olarak yerine getirmeğe çalışacağını, kamu oyuna telkin etmede ısrar ediyor.

Bu kaynakların vermek istediği intiba şudur : Parti içinde, vakıa bir münakaşa vardır. Fakat, parçalanmağı, dağılmağı başka bir uzviyet içinde erimeği doğuracak bir kavga, ihtilâf ve hizipçilik yoktur. Bazı dâvalarda — Genel Başkan, buna, sehven «ana dâvalar» demiştir — fikir ayrılıkları olabilir. Fakat müşterek, tek karara ulaşma da gecikmez. Parti, kendi doğuşunun gerektirdiği siyasî vazifeleri yerine getirecektir. Parti : rejim, ekonomik hayat, tarım, ulaştırma, malî meselelerden ibaret ana dâvalar şebekesi içinde, müstakillen varlığına devam edecek bir fikir ve prensip partisidir.

Demek ki parti, meselâ :

- a) Güdülecek ana hedefin; D.P. nin bugünkü liderlik zümresini tasfiye edecek akımı ve faaliyeti tahkim etme olmasını isteyen,
- b) Hürriyet Partisi istikbalinin; C.H.P. nin tasfiyesine bağlı olduğu noktasından kalkan davranışın kabulünü isteyen,
- c) Partinin, mahza iktidara gelme savaşı yapmayıp, memlekette zihniyet değişikliğine yol açma gibi, daha ziyade terbiyevî ve akademik bir amaç güttüğünün kabulünü isteyen akımları, bir «hizip» in ifadesi görmüyor; fikir çeşitliliği olarak telâkki ediyor.

Bunlar «hizip» değilse ve bunlardan biri partinin sevk ve idaresine hâikm değilse; birbirine bu kadar zıd akımlardan nasıl müşterek tek davranışa varılacağını, varıldığını tesbit de zor olacaktır.

Bizim siyasî partilerimizde «hizip» fikrinden ve olayından ürkülür. Bu «teşeddüd» ün, parçalanıp dağılmanın ifadesi sayılır hep... Onun için, Hürriyet Partisi de, başka parti ile birleşme akımını benimsemeyi red ederek, partinin müstakil hüviyeti üzerinde ısrar ederken «hizip» fikrini

ve olayını hatıra getirecek parti içi ihtilâfları dahi reddediyor; bunların Hürriyet Partisinden korkanlar tarafından çıkarıldığını ileri sürüyor.

2 — C.H.P. ile münasebet meselesi :

Hürriyet Partisinin bu istişarî konresi — bize öyle geliyor ki — partinin C.H.P. ye karşı — hiç olmazsa — kırgın ve kızgın bir davranışını ifade etmektedir.

Hürriyet Partisi'nin C.H.P. ye karşı menfî davranışını üç noktada sebeplendirmek mümkündür :

a) *C.H.P. nin hınç politikası* : Hür. P. deki bazı kademelere göre C.H.P. normal bir demokratik iktidar savaşı gütmmez; bir hınç politikası güder. Bu itibarla, onunla demokratik hayatımızı geliştirmeğe matuf müsterek ideal güdülemez.

b) *C.H.P. nin yetersiz zayıf muhalefeti* : C.H.P. kemmî ifadelerle ana muhalefet partisi haline gelmiştir. Hür P. bu teşriî dönemde, eskiden işgal ettiği bu yeri kaybetmiştir. Bu yüzden de, Meçliste ciddî ve müessir bir muhalefet kalmamıştır. Muhalefeti bu verimsizlik içinde olan bu siyasî teşekkülden memlekete sıhhatli gelişmeler getirmesi beklenemez.

c) *C.H.P. nin seçim ittifakının akamete uğratma ve tekrar D.P. nin kazanmasına sebep olma sorumluluğu* :

Bu kongrede, Hürriyet Partisine göre muhalefetin 1957 seçimlerine bir ittifak cephesi halinde girme teşebbüsünün akamete uğrama sorumluluğu, münhasıran C.H.P. ye aittir. İktidarın, seçim ittifakı müzakereleri başladıktan sonra, Seçim Kanununa bu ittifaka engel olmak maksadı ile, getirdiği tâdiller; ittifakı zorlaştırmıştır, ama imkânsız kılmamıştır. Fakat C.H.P. böyle bir ittifak dışında kalarak seçime girerse, tek başına iktidara gelebileceğini ümid etmiştir ve bu sebeple ittifakı akamete uğratmıştır. Oysa ki bir çok vatandaşlar, esasında demokratik nizamın hararetle taraftarı oldukları halde — birçok sebeplerle — C.H.P. yi, yalnız başına iktidara getirmek istemediklerinden D.P. ye oy vermişlerdir ve D.P., böylece seçimi tekrar kazanmıştır.

İşte bu üç âmilin tesiri ile, Hür P., C.H.P. yi sadece iktidar savaşı alanında rastlanan bir rakip tabiiliği içinde mütalâa etmiyor; onu, adetâ husumet duyguları içinde telâkki ediyor.

Fikrimizce; C.H.P. nin bir hınç politikası güttüğüne dair inançları, açık ve kesin maddî delil ve vakıalara dayatmadıkça fazla itibar nazarına almamak gerekir.

Bu siyasî teşekkülün, Meclisi, yeterli bir muhalefete kavuşturamadığı fikrini yabana atmamak gerekir :

Gerçekten, herhangi bir muhalefet çalışmalarının iki yönü vardır : Önce, mevcut iktidarı, açık, vazih, sağlam müstenidata dayanarak hırpalamak; sonra da onun yerine geçebilmek için bir çoğunluk haline gelmeği sağlamak üzere, kendi görüş ve düşüncelerini yaymak... Birbiri ile zarurî olarak irtibatlı olması gereken bu ikili faaliyet, derin bir araştırmacılık ruhu ile kavranacak; zengin bir bilgi ve müşahade imkânına dayanacak ve sistemli bir şekilde ifade edilecektir. Oysaki, C.H.P. muhalefeti- nin; gerek hırpalama, gerekse bizzat inşa safhalarına taallük eden faaliyeti; çok sistemli bir araştırma ve bilgiye dayanmada; sonda da ihtiva ettiği kitlevî kudret ile mütenasip bir dinamizme sahip olmada; batılı siyâsî parti standardını bilenler için bir yetersizlik vardır. Bunu, bu partinin bazı ilerci unsurları da hissetmektedirler. Parti içinde, sağlam bir araştırmacılık esprisine dayanan bir özel büro kurulması bu hissin tatbikatı olarak gözüküyor.

Seçim ittifakının akamete uğraması meselesine gelince :

Bu meselede tarafların görüşlerini bir hukukî yönden; bir de olayların neticelerini, siyaseten daha önceden görme yönünden gözden geçirerek değerlendirmek gerekir. Bunun için de, her iki yönde tam bilgiye sahip olmalıyız. Oysa ki, bu meselede, tarafların davranışlarına dayanak olan görüşlerini ve bu görüşlerin de dayandığı delilleri, hiç bir gizli tarafı kalmamka üzere bildiğimizi iddia edemeyiz. Onun içindir ki, Hür. P. ning C.H.P. için yaptığı ithamın (seçime, bir ittifak ile bağlı kalmadan girip, tek başına iktidara gelme hususundaki itham) sıhhati üzerinde durmıyacağız; sadece, ortaya konan görüşlerin delillerine göre bir objektif yorum imkânı arıyacağız.

Son tâdillerden önce seçim kanunu;

- a) El yazısı ile çoğaltılmış karma liste tanzim etme,
- b) Bir partiden ayrılmak suretiyle diğer bir parti listesinde yer alma,
- c) Seçim çevrelerini partiler arasında taksim etme,

imkânlarını veriyordu. Bu suretle, muhtelif partiler; bir seçim ittifakı yaparak, iktidarın değişmesini isteyen seçmenlere bu imkânı sağlama hazırlıklarına başladılar.

O sırada, iktidarın bu itifakı önleyici tedbirler teemmül ettiği söylentileri ortaya çıktı. Fakat ittifak arayan partiler her hal ve kârda ittifakın gerçekleşeceğini ilân, en nihayet gerekirse, seçimlere müştereken girmemek veya seçimlerden çekilmek hususunda da karar verilebileceğini kabul ettiler (1).

1) Bak. : Muhalefet partilerinin 4 Eylül 1957 muhtırası; İnönü'nün Meclisin 11 Eylül 1957 celsesindeki sözleri ile aynı gün C.H.P. Kurultayındaki beyanı ve Hür P. nin Genel Kongresindeki 15 Eylül 1957 beyanları.

Onların bu kesin kararlarına rağmen iktidar seçim kanunu tadilini Meclisten geçirdi. Bu tâdil :

a) Müstakil adaylığı sınırlamıştır.

b) Bir partiden ayrılıp, başka partiden aday olmadığı imkânsızlaşmıştır.

c) Partisinden ayrılmadan başka bir partiden aday olmağı önlemiştir.

d) Herhangi bir yol ile çoğaltılmış liste şeklinde karma listeyi yasak etmiştir. Bu suretle her parti, ya seçimden tamamen çekilmek; ya da — bir ittifak dışında — seçime müstakillen girmek zorunda kalmıştır.

Fakat, bu sefer, bu yasaklara rağmen, herhangi bir şekilde ittifakı idame imkânlarının mevcut olup olmadığı araştırılmıştır. Bu hususta, üç yolun münakaşası yapılmıştır :

1 — *İki partinin seçimden çekilerek tek kalan muhalefet partisini desteklemeleri :*

i — *C.M.P. ye göre :* Bu meseleyi konuşan hukuk komisyonu, bu usulü mahzurlu görmüş ve müzakereci heyetler bu şıkkı ortadan kaldırmıştır.

Bölge taksimi veya seçime hiç girmeme şıklarından birinin tercihi, C.H.P. nin hıyanna bırakılmıştır. Fakat C.H.P. bu son iki yolu da reddetmiştir.

ii — *Hür. P. ye göre :* C.H.P. seçimlere, yalnız başına kendisinin girmesi gerektiğini, diğer partilerin, kendisini desteklemeleri icabettiği tezi ni ifade etmek suretiyle verilen kararlardan ayrılmıştır.

iii — *C.H.P. ye göre :* Seçime, tek partinin girmesi teklifi C.H.P. den gelmemiştir. C.H.P.; seçime tek parti girerse, onun Hür. P. olması mütaâasına da itiraz etmemiş; Hür. P. etrafında oy toplanabilecek ise bu şıkkın da konuşulmasını kabul etmiştir.

2 — *Bölge taksimi (Seçim çevrelerinin taksimi) :*

i — *C.M.P. ye göre :* Adı geçen Hukuk komisyonu, bu yolun tercihe şayan olduğunda kahir ekseriyetle birleşmiştir. Partisiz ilim adamı üyeler de bu fikre katılmıştır.

ii — *Hür. P. ye göre :* Son tâdiller ittifakı zorlaştırmıştır. Fakat bölge taksimi suretiyle seçimlere girilirse, hukuken buna muvazaa isnadı mümkün değildir, ve binaenaleyh partilerin seçim hakkı iptal edilemez.

iii — *C.H.P. ye göre :* Bölgeleri taksim etmek demek, muhalfilerin alacakları oyların birbirine eklenerek seçime tesir etmesi demektir. Kanun ise;

bunu önlemek ve buna teşebbüs eden partileri seçimden düşürme maksadı güder. Seçime girmemeği göze almadan bölge taksimine gidilemez.

3 — Seçimlere girmemek :

i — *C.M.P.* : Bölge taksimi mümkün olmazsa, seçime girilmemesini de derpiş etmiştir.

ii — *Hür. P.* : Bu da, girmeme hususunu derpiş etmiştir.

iii — *C.H.P.* : Daha ilk konuşmalardan beri münakaşa konusu olan bu hususta peşin bir karardan çekindiğini ileri sürmüş ve partiler seçime girmedikleri takdirde, vatandaşları çaresiz bir durumda bırakmış olacaklarını ve muhalif partilerin, vazifelerini yapmamış olacakları düşüncesi ile, bu şıkkı da reddetmiştir.

Seçim ittifakı konusunda, tarafların, davranışlarına mesnet ittihaz ettikleri delillerden bildiklerimiz ancak bu anlattıklarımızdan ibarettir.

Buna göre, ithama uğrayan *C.H.P.*; bölge taksiminin partileri seçim dışı etmeğe yol açacağına inanmıştır. Diğerleri ise buna inanmamıştır ve bilmukabele, ortada kalan diğer şıkkın — *C.H.P.* nin desteklenmesi — mahzuruna inanmıştır.

Bu suretle taraflar, hukukî hakikat derecesi, daha öncedne yüzde yüz bir kesinlikle tesbit edilemiyen ve binaenaleyh risk derecesi önceden kestirilemiyen bir sahaya düşmüş olduklarını idrak etmişlerdir. O zaman da kimin, ne hesabına, ne vüs'atte fedakârlık yapıp, sonra bunun karşılığını nasıl elde edeceğini tâyin hususu vuzuhtan uzak kalmıştır. Artık bu saha, hukukî deilllerin isbat sahası; hukukî delillere göre karşı tarafa inanç verme sahası değildir; olayların istikametini önceden sezip ona göre davranış takınmağı istilzam eden «siyasî takdir» «siyasî görüş» sahasıdır. Bu itibarla da ithamlar delile müstenit bir kıymeti ifade ediyor. Ta ki yeni delillerle tahkim edilinceye kadar...

a) *C.H.P.* biraz daha cesaret gösterip kanunun bıraktığı bazı açıklardan faydalanarak bölge taksimini şu hukukî esaslara dayatmak suretiyle muvazaa isnadını redde hazırlanabilirdi : Meselâ A seçim çevresinde seçime büyük bir kuvvetle girecek, ona karşılık B çevresinde zayıf bir davranışla kalıp, meydanı bir diğer partinin kuvvetli davranışına terk etmiş olacaktı. Çünkü seçim davranışlarını, istediği yerde istediği kesafette tutarak ona göre tesbit etmek kendi hakkıdır.

b) Buna karşılık, *Hür. P.* ve *C.M.P.* de hiç seçime girmeyip meydanı *C.H.P.* ye bırakabilirdi. Çünkü, seçime girip girmemek; girmedikten sonra giren şahıs ve listeler lehine propaganda yapmak da onların hakkıdır.

Fakat C.H.P., «a» şikkına cesaret edememiştir. Her ne kadar, bu tezi savunmak mümkün ise de; kanunu uygulayacakların anlayışlarının da bu içtihat merkezinde olup olmayacağını kesin olarak kestirmek mümkün olamaz. Kanunu uygulayacaklar, bu içtihadı meyletmezlerse, muhalefetin seçime katılması hakkı iptale uğrayacaktır. Bunun da, sonunun : Nerede, nasıl alınacağını bilinemiyecek bir siyasî buhrana yol açacağı muhakkaktır. Bu husustaki endişeleri kolayca reddetmek mümkün değildir.

Buna karşılık, Hür. P. ile C.M.P. de, meydanı C.H.P. ye bırakmağa cesaret edememişlerdir. Bunun maddî delillere dayanan sebepleri varsa, bunlar kamu oyuna aksetmemiştir. İtimatsızlık, hissî sebepleri aşan bir izaha dayanmamıştır.

Yalnız, şunu söylemeliyiz ki : Kanunu uygulayacakların idrakinin bu şikkın bir muvazaa teşkil etmeyip nihayet bir hakkın istimalini teşkil ettiğini içtihad edeceklerini de, önceden kimse temin edemez. Ama bu husustaki tereddüde rağmen; bu sonuncu şık, ilkinden daha kolay müdafaa edilmeğe müstait görünüyor.

Hülâsa, seçim ittifakı işte bu şerait içinde akamete uğramıştır. Bu şeraitin tahlili gösteriyor ki, akametın sebebi dolayısıyla yapılan ithamlar, samıldığı kadar kuvvetli değildir.

3 — D. P. ile olan münasebet :

Hür. P. nin istişarî kongresi, partinin ve mensuplarının D.P. hakkındaki görüşlerini işarete vesile olmuştur. Bu işaretler arasında, bilhassa, D. P. liderlik zümresinin kötülenmesi vardır. Buna rağmen D. P. hasıl olmuş olan buhranı hal yoluna girerse, Hür. P. onu destekliyecektir. Zaten D.P. buna mecburdur. Kendisine salim bir yol arama zorundadır. D.P. bunu aramazsa seçim yolu ile düşürülmesine çalışılmalıdır.

4 — Hürriyet güneşi ve onu takip eden husuflar :

İstişarî Kongrenin tebliği, bizce, gayet enteresan bir noktaya dokunmaktadır. Tebliğe göre; her zaman, hürriyet vâdedilerek iş başına geliyor, fakat bir müddet sonra, iş başındakiler, kendilerini tahaffuz duygusuna düşüyorlar. Ve bu sebeble de, hak ve hürriyet prensipleri ihmale ve iptale uğruyor.

Bu teşhisin hukukça ifadesi şudur : Siyasî iktidarın temerküz meyli vardır. Bu; siyasî iktidarın bir merkezî yerden, bir azınlık eliyle, mümkün olduğu kadar kontrolden uzak kalarak; tersine, türlü kontrol mihraklarını — hattâ kamu oyu hareketlerini — kendi kontrolü altına alarak icrası meylidir. Bu sebebledir ki, hürriyet savaşı yaparak iktidara gelenler

de, bu temerküz vetiresine tâbi kalarak, bir müddet sonra, mutlak bir siyasî iktidar icrası plânına düşmeye maruz kalıyorlar.

Vaktiyle hürriyet savaşı yapanlara karşı, şimdi bir yeni hürriyet savaşı açmış olan her teşekkülün de bu temerküz vetiresine kendini kaptırmıyacağı hususunda ciddî teminatlar vermesi gerekir.